भोक्ताभोग्यंप्रेरितारंचमत्वेतिश्रुत्यनुसारात्पदार्थत्रयमुपेत्यबुद्धाबुद्धविभागमाह अथबुद्धमित्यादिना बुद्धंबोधःपरमात्मा अबुद्धंतदन्योजीवः अबुद्धस्यविशेषणंगुणविधिगुणानांसत्वादीनामेवविधिर्विधानं प्रभावमिमंशृणु दृश्यतेहीदंगुणसामर्थ्यंब्राह्मणोपिस्वमेराजाहमितिमन्यतेनचब्राह्मण्यमनुसंधत्तेइति आत्मानंबहुधाविश्वतैजसप्राज्ञविराट्सूत्रांतर्यामिरूपेणकृत्वा माययेतिशेषः तान्येवचरूपाणिप्रविचक्षते तात्विकत्वेनपश्यति नटस्तुस्त्रीवेषकालेप्यात्मनःपुंस्त्वमनुसंधत्तेइतिपरागर्थभ्रमेतदुदाहरणंनप्रत्यक्तत्वभ्रमे तस्मात्प्रधानादन्यौबुद्धाबुद्धौपृथगभ्युपेयौ तथाचाबुद्धाधिकारिकंशास्त्रंनवैयर्थ्यमश्नुते ॥ १ ॥ न त्वेवंजितंभेदवादिनानेत्याह एतदिति बुध्यमानोजीवः एतत्बुद्धंब्रह्मनबुध्यते यतएवंअहंकर्ताहंभोक्तेतिप्रकारेणविकुर्वाणोभवति कुतएतद्विकुर्वाणत्वमतआह गुणानिति यतोगुणान्धारयतेऽतःसर्गादिकर्तृत्वे नविक्रियतइत्यर्थः ॥ २ ॥ एतद्विवृणोति अजस्रमिति बुध्यमानपदंनिर्वक्ति अव्यक्तेति अव्यक्तंसकार्यमज्ञानंघटोयंमामहंनजानामीतिघटादीनांस्वाश्रिताज्ञानस्यचबोधाज्जीवंबुध्यमानपदेनवदंति ॥ ३ ॥

वसिष्ठउवाच अथबुद्धमथाबुद्धमिमंगुणविधिंशृणु ॥ आत्मानंबहुधाकृत्वातान्येवप्रविचक्षते ॥ १ ॥ एतदेवंविकुर्वाणोबुध्यमानोनबुध्यते ॥ गुणान्धारयतेत्येषस्तृजत्याक्षिपतेतदा ॥ २ ॥ अजस्रंत्विहक्रीडार्थंविकरोतिजनाधिप ॥ अव्यक्तबोधनाच्चैवबुध्यमानंवदंत्यपि ॥ ३ ॥ नत्वेवबुध्यतेव्यक्तंसगुणंतातनिर्गुणं ॥ कदाचित्त्वेवखल्वेतदाहुरप्रतिबुद्धकं ॥ ४ ॥ बुध्यतेयदिवाव्यक्तमेतद्वैपंचविंशकं ॥ बुध्यमानोभवत्येवसंगात्मकइतिश्रुतिः ॥ अनेनाप्रतिबुद्धेतिवदंत्यव्यक्तमच्युतं ॥ ५ ॥ अव्यक्तबोधनाच्चापिबुध्यमानंवदंत्युत ॥ पंचविंशंमहात्मानंनचासावपिबुध्यते ॥ ६ ॥ षड्विंशंविमलंबुद्धमप्रमेयंसनातनं ॥ सततंपंचविंशंचचतुर्विंशंचबुध्यते ॥ ७ ॥ दृश्यादृश्येत्यनुगतंस्वभावेनमहाद्युते ॥ अव्यक्तमत्रतद्ब्रह्मबुध्यतेतातकेवलं ॥ ८ ॥

नन्विदंबुध्यमानत्वंसत्वस्यैवधर्मइत्याशंक्याह नत्विति अव्यक्तंकर्तृ सगुणंरूपादिमत्निर्गुणंप्रधानपुरुषौवानबुध्यते अचेतनत्वादव्यक्तस्य अतएवतत्अप्रतिबुद्धकंजडमित्याहुः ॥ ४ ॥ तुष्यतुदुर्जनइति न्यायेनाभ्युपेत्याप्याह बुध्यतइति अव्यक्तंकर्तृयदिजानातितर्हिपंचविंशकंचिदाभासमेवउपाधिविशिष्टमयमहमस्मीतिजानीयान्नतुषड्विंशमसंगं यत्त्वयंबुध्यमानःपंचविंशःससंगात्मकश्चिदचिद्ग्रंथिरूपो हंकारःपुण्यपापसुखदुःखादिसंगी तथाचश्रुतिः पुण्योवैपुण्येनकर्मणाभवतिपापःपापेनेति अनेनसंगात्मकत्वेनहेतुनाअव्यक्तमस्फुटमच्युतमविकारिणमपिसंतमेतंपुरुषमप्रतिबुद्धोमूढइतिवदंति संधिरार्षः ॥ ५ ॥ बुध्यमानंजीवंपंचविंशंचिदाभासंनतुनिष्कृष्टचैतन्यरूपंमुख्यंनचासावपिबुध्यतेचिदाभासोपिदृश्यत्वान्नान्यंद्रष्टुमीष्टे नहिघटोघटंबुध्यते यदात्वाभासेपिनज्ञातृत्वंसंभवतितदानतरांतदुपाधिभूतेस त्वेइत्यर्थः ॥ ६ ॥ कस्तर्हिबुध्यतेइत्यतआह षड्विंशमिति निरुपाधिचैतन्यमेवसर्वप्रकाशकमित्यर्थः ॥ ७ ॥ षड्विंशस्यसत्त्वेमानमाह दृश्येति कार्येकारणेचस्वभावेनस्वसत्तयानुगतंशुक्तीदमंशइवस्वाध्यस्तं रजतंसर्वस्मिन्दृश्येसत्सदित्यनुगमोयदनुवेधाद्दृश्यतेतत्सन्मात्रंकेवलंवस्तुषड्विंशशब्दितमित्यर्थः अनुभवमप्यत्राह अव्यक्तमिति अव्यक्तंअस्फुटमपि अत्रजीवत्येवदेहे तत्केवलंनिर्गुणंब्रह्म बुध्यतेज्ञायते विद्वद्भिरितिशेषः ॥ ८ ॥

Digitized by Google